

Тема 2:
**Історія розвитку соціальної роботи
в Україні та за кордоном**

Основними питаннями до вивчення теми є:

1. Добročинність як підґрунтя соціально-педагогічної діяльності в Україні.
2. Теоретичні основи соціально-педагогічної діяльності.
3. Міжнародні організації у соціальній сфері.

1. Добročинність як підґрунтя соціально-педагогічної діяльності в Україні

Соціальна робота, адекватна слов`янській ментальності, має глибоке історичне коріння і вікові традиції.

На відміну від традиційно прагматично орієнтованих романо-германських народів, які зазвичай прагнули до того, щоб позбавитися від слабких, неповноцінних своїх родичів у племені, слов`яни були, як правило, досить милосердними навіть до полонених. Крім цього, у давній традиції слов`ян закладена повага і пошана до мандрівників, убогих, хворих.

Основні етапи розвитку допомоги й взаємодопомоги:

1. Архаїчний період – родоплемінні й общинні форми допомоги й взаємодопомоги в слов'ян у X ст.
2. Період князівської й церковно-монастирської добродійності – XII-XIII ст.
3. Період церковно-державної допомоги – з XIV по другу пол. XVII ст.
4. Період державного піклування – з 2 пол. XVII ст. по 2 пол. XIX ст.
5. Період суспільного й приватного піклування – з кінця XIX ст. до поч. XX ст.
6. Період державного забезпечення – з 1917 по 1991 р.

Князь Володимир – з 979 р. – великий київський князь. Хреститель Київської Русі. Значно підвищив авторитет духовенства у державі.

Князь Володимир Мономах – внук Ярослава, князь з 1113 до 1125р. Мати – грецька царівна з родини Мономахів.

Першими доброчинниками на Русі можна вважати князів, християнських священиків, які тлумачили доброчинність не стільки як засіб справедливого облаштування громадянського співжиття, скільки як умову власного морального оздоровлення, як можливість спокути гріхів.

Особливу увагу щодо добродійницької діяльності в історико педагогічних дослідженнях приділяють **Володимирові Мономаху**, який у своєму “Поученні” представив нащадкам (не лише власним дітям та внукам) своєрідний моральний кодекс громадського співжиття на засадах християнської моралі.

Поступово руські князі стали якоюсь мірою передоручати добродійні справи духовенству, здійснюючи пожертви через християнські церкви на Русі.

Антоній Печерський (... -1073р.) – з 1051р. мешкав у печері на березі Дніпра. Проповідував милосердя, добро, допомогу і прощення. Разом з іншими ченцями відвідував хворих, надавав допомогу голодуючим.

Феодосій Печерський (... -1077р.) – учень Антонія Печерського, з 1062р. ігумен Печерського монастиря. Відомий своїми добродійними поглядами та вчинками. Головним принципом життя у його монастирі стало зречення матеріальних благ і постійна праця.

Іоанн Златоуст (347-407рр.) – видатний християнський проповідник. Мешкав в Антіохії. Відомий своїми добродійними діями щодо роздачі милості бідним, отриманої у вигляді пожертв від заможних громадян.

Характерною рисою тогочасної добродійності була її безадресність, яка ґрунтувалася на положенні Іоанна Златоуста: “Ти не маєш розпізнавати бідних, що вони за люди, бо сприймаєш їх в ім`я Христове”.

Ідея залежності соціального розвитку від поширення освіти завойовує визнання.

Особливою соціальною інституцією того часу стала **братська школа** як соціокультурний феномен, що дав можливість втілити соціокультурні пріоритети у діяльності освітніх закладів. У братських школах існувала своя власна система доброчинності (навчання незаможних здібних учнів за рахунок заможних батьків інших учнів; безплатне проживання незаможних учнів у заможних сім'ях).

Значну роль у розвитку соціально-педагогічних ідей, доброчинності та меценатства в Україні у ХІХ столітті відігравали відомі педагоги-просвітники.

Духнович Олександр Васильович (1803-1865рр.) – український письменник, культурний діяч, педагог. Закінчив Ужгородську гімназію (1821) і богословську семінарію (1827). Автор букваря, підручника з географії, посібника з історії та методичного посібника для вчителів.

Ушинський Костянтин Дмитрович (1823-1871рр.) – російський педагог, основоположник наукової педагогіки і народної школи в Росії. Обстоював думку про підготовку людини до життя як мету виховання. Був прихильником класно-урочної системи навчання, врахування вікових та психологічних особливостей дітей.

К.Д.Ушинський розглядав педагогіку як соціальну науку. “Виховання, - писав він, - може рухатись вперед тільки з рухом усього суспільства”. Основною умовою розвитку виховання К.Д.Ушинський вважав відповідність його мети і змісту соціальним потребам та широку участь суспільства в розв’язанні педагогічних проблем.

Пирогов Микола Іванович (1810-1881рр.) – знаменитий учений-хірург, діяч освіти, ініціатор створення Одеського університету, попечитель Київського навчального округу. У 60-х рр. ХІХ ст. запропонував свій проект реформи освіти.

М.І.Пирогов стверджував, що сучасне суспільство потребує не тільки спеціальної освіти, а й загальнолюдської.

Лесгафт Петро Францович (1837-1909рр.) – російський педагог, анатом, лікар, громадський діяч. Основоположник російської наукової системи фізичного виховання.

П.Ф. Лесгафт як вчений-медик зауважував, що нікотин, алкоголь, фармакологічні засоби, підвищена радіація, хвороби та психічні розлади матері - все це рано чи пізно позначається на психічному та фізичному розвитку дитини. Він зазначав, що сім'я є одним з найголовніших факторів у вихованні дитини.

Тарас Шевченко винятково важливу роль у соціальному вихованні людини відводив сім'ї, побожно ставився до жінки-матері: "Слово мати – велике, найкраще слово!". Глибокою повагою до матері-трудівниці пройнятого багато його творів ("Катерина", "Наймичка", "Сова").

Корф Микола Олександрович (1834-1883рр.) – український і російський педагог і методист, діяч освіти, організатор початкових земських шкіл в Україні.

М.О. Корф, виконуючи обов'язки голови повітової училищної ради у м. Олександрівську (нині м. Запоріжжя), багато зробив для поширення в повіті нових навчальних земських шкіл, пропагував організацію недільних повторювальних шкіл, які б фінансувалися за рахунок земств та добровільних приватних пожертв.

Безперечно важливою для поширення ідей доброчинності та розвитку соціального виховання стала діяльність “Просвіт”. Засноване в 1868 р. у Львові **товариство “Просвіта”** продовжило справу освіти народу, головним чином дорослого люду на селі. Це шановане товариство ставило головним завданням дбати про те, щоб своєю діяльністю піднести народні маси до такого рівня освіти й культури, коли б вони відчували свою громадську й національну гідність і усвідомили свою самобутність. Одним з редакторів видань “Просвіти” був поет **Юрій Федькович**.

2. Теоретичні основи соціально-педагогічної діяльності

У другій половині ХІХ ст. “батько німецьких учителів” А.Дістервег запропонував словосполучення “соціальна педагогіка” для характеристики педагогічної діяльності з дезадаптованими дітьми з профілактики правопорушень неповнолітніх.

На початку ХХ ст. відомий німецький філософ **П.Наторп** висунув ідею інтеграції виховних сил суспільства з метою розповсюдження культури і освіти у народі.

Ще у V ст. до н.е. **Демокрит** говорив про взаємозалежність виховання й суспільних умов.

Платон (V-IV ст. до н.е.) вважав виховання умовою розвитку людини від народження до смерті, а також пов'язував долю суспільства з навчально-виховним розвитком його громадян.

Аристотель (IV ст. до н.е.) висунув ідею поєднання фізичного, розумового й морального розвитку людини – вільного члена античного полісу.

У період середньовіччя система освіти й виховання мала чітко зумовлений становий ідеологічний характер, який у ту епоху більшою мірою визначався релігією й церквою.

У Новий час реанімується відома ідея Платона про навчання людини “від колиски до могили”, з’являється концепція прагматичного виховання.

У педагогічних творах **Я.А. Коменського** розвивається концепція “пампедії” – неперервного оволодіння кожною людиною пансофією протягом життя. У книзі **Дж. Локка** “Думки про виховання” викладається програма навчання і виховання майбутнього джентльмена.

Соціальна педагогіка почала відлік часу свого існування з XIX століття. У другій половині XIX століття "учитель німецьких учителів" **Адольф Дістервег** запропонував окреслювати цим терміном педагогічну діяльність щодо превентивації соціально девіантної поведінки дітей, що мали відхилення у розвитку чи поведінці.

Головним теоретичним підґрунтям, яке склало основу соціально-педагогічної теорії сучасності, є доробок наступних науковців:

1. Георга Кершенштейнера (1854-1932). Цей видатний представник німецької буржуазної педагогіки, теоретик "громадянського виховання" виклав свої соціально-педагогічні постулати у такому вигляді:

- школа мала готувати добропорядних, пристойних громадян для свого суспільства, добросовісних та ініціативних у своїй професійній діяльності;
- головним засобом "громадянського виховання" була трудова школа, яка мала замінити стару книжну школу;
- завданням трудової школи мало стати послідовне привчання дітей до охайності, добросовісності у праці;
- трудова школа мала озброїти учнів методами і прийомами роботи для конкретної професійної діяльності;
- методами роботи у трудовій школи мали стати лабораторні роботи, практичні заняття, ручна праця, основи ремісництва тощо.

2. Пауля Наторпа (1854-1926рр) – німецького філософа і соціолога, видатного німецького педагога, одного із засновників соціальної педагогіки. Розглядав виховання як єдиний шлях до удосконалення суспільства. Важливого значення надавав позашкільній освіті.

П.Наторп був прихильником всезагальної педагогізації суспільства; він закликав до створення "спілок громадян", які були б виховними по суті та масовими за формою. Всю діяльність таких спілок П.Наторп називав соціально-педагогічною.

Дістервег Фрідріх Адольф (1790-1866рр.) – видатний німецький педагог, визначний діяч педагогічної освіти. Виступав проти станових і національних обмежень у царині освіти. Автор понад 20 підручників.

3. Еміля Дюркгейма (1858-1917рр.) – французького філософа і соціолога (Професор Бордоського і Паризького університетів, засновник французької соціологічної школи). Основні положення його соціально-педагогічної теорії можна викласти так:

- людина є duplex, подвійною реальністю, яка поєднує у собі індивідуальне і соціальне, причому останнє практично завжди домінує, якщо йдеться про виховання дитини;
- для розгляду місця і ролі школи у соціальній структурі суспільства найкраще застосувати структурно-функціональний підхід;
- головною соціальною вимогою до інституту освіти можна вважати її відповідність потребам соціальної системи;
- головною соціальною функцією освіти є передача цінностей пануючої культури.

4. **Джона Дьюї** (1859-1952) – американського філософа і педагога, представника теорії прагматизму. Він підкреслював, що школа є проекцією суспільства на конкретний колектив. У переважній більшості людей, вважав вчений, домінуючими є практичні нахили, інтелектуальний же інтерес не можна вважати панівним.

Лише 15% населення, вважав Д.Дьюї, наділена таким інтелектуальним рівнем, який дозволяв би отримати вищу освіту. Саме цій інтелектуальній еліті слід приділяти найбільше уваги, на думку вченого.

5. Пітирима Сорокіна (1889-1986) – американського соціолога російського походження, декана факультету соціології Гарвардського університету. Він став яскравим представником інтегрального напрямку в тодішній соціології, автором теорії соціальної стратифікації і соціальної мобільності.

П. Сорокін ввів поняття соціальної мобільності, яку тлумачив як природний і нормальний стан суспільства. Горизонтальна соціальна мобільність при цьому передбачає перехід із однієї соціальної групи до іншої, розміщеної на тому ж рівні соціальної ієрархії. Вертикальна мобільність означає переміщення індивіда з одного пласту до іншого – як соціальний підйом чи соціальний спад.

На становлення і розвиток соціальної педагогіки у ХХ столітті вплинули численні економічні, соціальні і культурні чинники, що супроводжували суспільний розвиток у ХХ столітті.

Серед **головних чинників** слід, виокремити:

1. *Соціально-культурні чинники.*
2. *Структурні зміни у соціальній організації.*
3. *Соціально-економічні чинники.*
4. *Соціально-політичні чинники.*
5. *Нові соціальні проблеми.*
6. *Ідеологічні чинники.*
7. *Вдосконалення соціального законодавства.*
8. *Розвиток соціально-педагогічної освіти.*
9. *Широкий розвиток інших видів гуманітарної діяльності.*

У період становлення першого досвіду незалежності української держави на початку ХХ століття система освіти будувалася, власне, на адекватних соціально-педагогічних засадах.

Основними принципами, на яких будувався освітній простір того часу, стали:

- для початкової школи: її світський характер, загальність, обов'язковість та безплатність;
- для семирічної школи: загальнодоступність;
- для системи освіти національних меншин: рівноправність;
- для приватних навчальних закладів: право на організацію навчання та рівноправне існування з державними школами.

Центральна Рада розробила структуру управління освітою, відновила діяльність Всеукраїнської вчительської спілки.

У добу НЕПу розвиток освіти в Україні характеризувався проявом двох протилежних тенденцій: залучення до української системи освіти загально радянських педагогічних ідей, що було продиктоване створенням Союзу РСР, з одного боку, та формування в освіті Української РСР специфічних рис в організаційному та змістовому відношенні.

Видатні науковці-педагоги 20-х років – О. Залужний, В. Протопопов, І. Соколянський, Я. Чепіга, Я. Мамонтов – сформували підвалини розвитку цієї науки.

Теоретичне обґрунтування соціальної ролі школи 20-х рр. належить **С.Т. Шацькому**.

Творча діяльність **А.С.Макаренка** у цей складний, суперечливий період стала основою створення ще однієї моделі взаємодії школи і соціального середовища - **специфічної, на базі дитячої колонії**. Спираючись на традиції прогресивної вітчизняної і зарубіжної педагогіки, А.С. Макаренко чітко, полемічно загострено заявив про вирішальну роль впливу соціального середовища, умов праці та відпочинку, побуту на формування світогляду і моралі особистості. На думку вченого, виховуючими факторами, передусім, є обставини, речі, дії, вчинки людей, інколи й зовсім незнайомих.

Певні прогресивні зміни в цей період відбувалися завдяки невтомній праці педагогів-майстрів, які, незважаючи на перепони, працювали досить плідно. Зокрема, **В.О.Сухомлинський**, директор Павлиської середньої школи, перетворив її на справжню наукову лабораторію, де успішно реалізовувалась теоретично обґрунтована ним система виховання. Керуючись принципами природовідповідності, єдності природного і соціального в людині, В.О.Сухомлинський в центр педагогічної діяльності поставив дитину, її прагнення, бажання, інтереси, нахили, здібності. В його діяльності стверджувалася віра в дитину, її талант, розвиток потенційних творчих можливостей.

В історії розвитку соціальної педагогіки та соціальної роботи в нашій країні за останні 30 років умовно, але досить чітко виділяються три етапи, що якісно різняться поміж собою.

Перший етап - 60-ті роки, що стали періодом початкового накопичення досвіду, пошуків, появи у країні спеціалістів, які мали орієнтацію на організацію соціально-педагогічної роботи в соціумі.

Другий етап. У 70-80-ті роки суспільна потреба, досягнення передового досвіду соціального виховання вивели проблему соціально-педагогічної роботи на новий рівень її розв'язання.

Третій етап. Наприкінці 80-х років сформувалися всі необхідні умови для переходу від окремих принципів передового досвіду до державного рівня вирішення проблеми організації системи служб соціальної допомоги населенню, робітникам і службовцям, з розгалуженою інфраструктурою та кадровим забезпеченням.

3. Міжнародні організації у соціальній сфері

У класифікації організацій соціальної сфери, що склалася за кордоном, виокремлюють *міжнародні, урядові і неурядові*.

Найбільш значними і впливовими міжнародними організаціями в соціальній сфері є Рада Європи, Європейська спілка (ЄС), Організація з економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), Організація Об'єднаних Націй (ООН) та її агенції (Програма розвитку ООН, ЮНЕСКО і ЮНІСЕФ), Всесвітній банк та ін.

Неурядові організації (НУО) відрізняються між собою своїми завданнями, статусом, походженням, структурою і системою фінансування. Міжнародні НУО мають відділення в багатьох країнах. Це, наприклад, “Міжнародна амністія”, “Католицька служба допомоги”, “Міжнародний комітет спасіння”, “Лікарі без кордонів”, “Врятуйте дітей” та ін.